

ESKİ UYGURCA TEKRARLI SIFATLARDA FARKLI BİR PEKİŞTİRME YÖNTEMİ: {+DA} EKLI PEKİŞTİRME

[Araştırma Makalesi /Research Article]

Hüseyin YILDIZ*

Geliş Tarihi: 01.11.2024

Kabul Tarihi: 28.11.2024

Öz

Tarihî dönemlerde yalnız birkaç eser üzerinden taramalar yapılması ve modern dönemlerde ilgili dil, lehçe ya da ağza özgü dil bilgisi çalışmalarının esas alınması, bir başka ifadeyle tarihî ve modern Türk lehçeleri üzerine bütünlüklü çalışmalar yapılmaması dil bilimi konularının net bir şekilde ortaya konması için en büyük engel olsa gerektir. Türk dilinde pekleştirme meselesi de bütünlüklü olarak ele alınmamış konulardandır. Ahat Üstüner, İlknur Karagöz gibi araştırmacılar Türk dilinin çeşitli dönemlerinden seçme kaynaklar üzerinden çalışmalarını yürütmüşler ve bu temelde değerlendirmeler yapmışlardır. Vecihe Hatipoğlu'nun çalışması Türkiye Türkçesini; Mehmet Orhan Çetindağ'ın çalışması ise Eski Uygur Türkçesini konu edinmektedir. Çetindağ'ın çalışmasında Altun Yaruk, Bahşı Ögdisi, Dışastvustık, Daşakarmapathavadanamala, Huastuanift, Irk Bitig, İyi ve Kötü Prens Öyküsü, Kuanşi İm Pular, Körüm Bitig, Maytırsimit gibi eserleri taramasına rağmen bazı pekleştirilmiş ifadeleri gözden kaçırmıştır. Bu makalenin konusu olan ve Çetindağ'ın başta olmak üzere Üstüner'in ve Karagöz'ün çalışmalarında da yer almayan {+DA} ekli pekistirmeye Eski Türkçe metinlerde özellikle de Eski Uygurcada sıklıkla rastlanmaktadır. Kutadgu Bilig'de yavuzda yavuz va'de kıyan bolur dizesinde geçen yavuz+DA yavuz ibaresi [k¹+DA ... k¹] yapısında {+DA} ekiyle pekistirilmiş olup bu kullanıma Eski Uygurcada oldukça sık rastlanmaktadır. Çetindağ'ın çalışmasında kaynakçada yer almasına rağmen yeterince faydalanılmayan Jens Wilkens'in Eski Uygurcanın El Sözlüğü isimli eserinde çok sayıda kullanımı olan bu yapıya /a/ sesiyle başlayan örnekler olarak aglakda aglak 'bütünüyle eşsiz', alpta alp 'çok zor, son derece güç', amilta amil 'çok sakin', amrakta amrak 'çok sevgili', arıpta arıg 'tertemiz, çok temiz', artokta artok '(inanç) çok katı, çok kuvvetli, çok kararlı, çok güçlü', avınguta avıngu 'son derece canlandırıcı, çok eğlenceli, son derece cana can katan', adaktakıda adaktakı 'en sonda bulunan' vb. verilebilir. Bu makalede Eski Uygurcada sıkça örneği bulunan {+DA} ekli pekistirmenin bağlamli kullanımları da dikkate alınarak bir tasnifi yapılacak; böylelikle de Türk dilinde pekistirme yapma yolları arasında bu türün de yer alması gerektiği ortaya konacaktır.

Anahtar Kelimeler: Eski Uygurca, Sıfatlar, Pekistirme, Biçimbilgisi, +DA Eki.

A DIFFERENT INTENSITY METHOD IN OLD UYGHUR REPETITIVE ADJECTIVES: INTENSITY WITH THE SUFFIX {+DA}

Abstract

The fact that only a few works were reviewed in historical periods and that grammar studies specific to the relevant language, dialect or accent were taken as basis in modern periods, in other words, that holistic studies were not conducted on historical and modern Turkish dialects, must have been the biggest obstacle to clearly revealing linguistic issues. The issue of reinforcement in the Turkish language is also one of the issues that has not been addressed holistically. Researchers such as Ahat Üstüner and İlknur Karagöz have conducted their studies on selected resources from various periods of the Turkish language and made evaluations on this basis. Vecihe

Hatipoğlu's study deals with Turkey Turkish; Mehmet Orhan Çetindağ's study deals with Old Uyghur Turkish. Although Çetindağ reviewed works such as Altun Yaruk, Bahşı Ögdisi, Dışastvustık, Daşakarmapathavadanamala, Huastuanift, Irk Bitig, The Tale of the Good and Evil Prince, Kuanşı İm Pusar, Körüm Bitig, Maytrisimit, he missed some reinforced expressions. Intensity with the suffix {+DA}, which is the subject of this article and is not included in the works of Çetindağ, Üstüner and Karagöz, is frequently encountered in Old Turkish texts, especially in Old Uyghur. In Kutadgu Bilig, the phrase yavuz+DA yavuz in the line yavuzda yavuz va'de kıygan bolur is intensified with the {+DA} suffix in the structure [k1+DA ... k1], and this usage is quite common in Old Uyghur. In the bibliography of Çetindağ's work, although not sufficiently utilized, this structure, which has many uses in Jens Wilkens's Old Uyghur Dictionary, starts with the /a/ sound as examples such as aglaqda aglaq 'completely unique', alpta alp 'very difficult, extremely hard', amilta amil 'very calm', amrakta amrak 'very beloved', arıgta arıg 'pure, very clean', artokta artok '(belief) very firm, very strong, very determined, very powerful', avınguta avıngu 'extremely stimulating, very entertaining, extremely life-giving', adaktakida adaktaki 'found at the very end', etc. In this article, a classification will be made by taking into account the contextual uses of the intensity with the {+DA} suffix, which is frequently found in Old Uyghur; thus, it will be revealed that this type of intensification should also be included among the ways of making intensity in the Turkish language.

Keywords: Old Uyghur, Adjectives, Intensity, Morphology, Suffix +DA.

Giriş

Türkçede pekiştirme konusu birkaç monografiyle ele alınmış ve hemen hemen tarihî ya da modern her yazı dilinin morfolojisine yönelik çalışmalarda işlenmiş olsa da, konunun ya hiç değinilmeyen ya da kısmen bahis konusu edilen hususiyetleri bulunduğu bir gerçektir.

Türkçede pekiştirme konulu genel çalışmalarda konu, temelde dört ana başlıkta ele alınmaktadır. Sözgelimi bu konuda en temel kaynaklardan biri olan Ahat Üstüner'in *Türkçede Pekiştirme* başlıklı çalışmasında konu, *seslerle, eklerle, kelimelerle ve söz dizimiyle* şeklinde dört ana kategoride ele alınmıştır. İlknur Karagöz'ün, sonradan kitaplaşan doktora tezinde de benzer kategoriler kullanılmıştır: *eklerle, kelimelerle, kelime gruplarıyla ve kelime grubu halindeki*. İki çalışma arasındaki temel fark dördüncü yani son kategoridir. Her ne kadar birbirine yakın durumları gösterecekler de Üstüner'de son kategori olarak *söz dizimi* yoluyla yapılan pekiştirmeler, Karagöz'de ise *kelime grubu halindeki* pekiştirmeler işlenmiştir. Vecihe Hatipoğlu'nun monografisi ise ağırlıklı olarak ses temelli olup, eserde Üstüner ve Karagöz'de olduğu gibi bir kategorilendirme yoktur.

Bu çalışmanın konusu olan ekle bağlantılı olarak Üstüner ve Karagöz'de *ekle pekiştirme* bahsine bakılacak olunursa şöyle bir tabloyla karşılaşılmaktadır:

	Üstüner 2003	Karagöz 2018
+Aç	-	+
+An	+	-
+Az	±	+
+CA	-	+
+CAK	+	+
+CIK	-	+
+ÇIn	-	+
+dek	+	-
+DXr	+	-
-Gİl	+	-
+KAn	-	+
+KIñA	+	+
+lAr	+	-

+mA	-	+
+mAn	+	-
+(I)mtUl	-	+
+rAK	+	+
+sIg	-	+
+TI	+	+
±U	+	-

Konuyla ilgili genel kaynaklara bakıldığında +DA ekinin bir pekiştirme unsuru olarak ele alınmadığı görülmektedir¹. Eski Türkçede pekiştirme konusuyla ilgili olarak gramerlere bakıldığında ise genel bir tutumdan bahsedilemez.

A. von Gabain *Eski Türkçenin Grameri*'nde pekiştirmenin iki türlü yapıldığı ileri sürülür: **i)** aynı kökten iki kelimenin aynı ilk sesi vermesiyle [örn. *yarın yaru-(mak)*, *çasut çasur-(mak)*, *alkış alka-(mak)* vb.], **ii)** bir kelimenin ilk hecesini bu kelimenin önüne alıp *k* ya da *p* ilavesiyle [örn. *kap kara*] (ETG 115). Gabain 'Üstünlük Türleri' başlığı altında en üstünlüğün bulunma-ayrılma hali eki ile ifade edildiğini belirtmektedir [örn. *yaruk+ta yaruk* 'en parlak'] (ETG 115). Marcel Erdal, gramerinde en üstünlük durumunu belirtmede +rAk ve +DA eklerinin kullanıldığını belirtirerek *yarok+ta yarok* 'en parlak', *aglak+ta aglak* 'en seyrek' ve *artok+ta artok süzök* 'son derece saf' örneklerini verir (OTG 150-151). Şinasi Tekin, *Türk Dünyası El Kitabı*'nda yer alan *Eski Türkçe* başlıklı bölümünde Eski Türkçede yüksek ve en yüksek derecenin +DA ile ifade edildiğine değinmekte ve *ötügen yışda yig idi yok* 'Ötüken dağ çayırlarından daha iyi bir sahip yok', *artukta artuk* 'en fazla', *yarukta yaruk* 'en parlak' örneklerini vermektedir (Ş. Tekin 96).

Kemal Eraslan, *Eski Uygur Türkçesi Grameri*'nde sıfatlarda pekiştirmenin sıfatın başına *añ/eñ* unsurunun getirilmesiyle [örn. *eñ kiçig* 'en küçük', *eñ başlayukı* 'en baştaki'], sıfatlarda büyültmenin +rAk ekiyle [örn. *teriñrek* 'daha derin', *üstünrek* 'daha üstün'], sıfatlarda küçültmenin ise +KlyA(n) ekiyle [örn. *katıgkıyan* 'pek sert', *azkıya* 'birazcık, ufacık'] ekiyle yapıldığından bahseder, ancak Eraslan üç kategoride de +DA ekine yer vermez (EUTG 208-209). Serkan Şen, Mehmet Turgut Berbercan ve Mehmet Ölmez'in ders kitabı içerikli çalışmalarında ise pekiştirme ya da üstünlük kategorilerine yönelik bilgi bulunmaz.

Eski Uygurca metinler tarandığında +DA ekinin pekiştirme ve üstünlük işlevli kullanımına dair çok sayıda örnekle karşılaşılmaktadır. Örnekler kategorik olarak değerlendirildiğinde üç yapı karşımıza çıkmaktadır:

[K¹+DA K¹]

[K¹+DAkI+DA K¹+DAkI]

[K¹+DA K¹]+lXg

Bu üç yapıdaki temel ortaklık ise formüllerden de anlaşılacağı üzere, aynı kelimenin tekrarlanması durumudur.

¹ Işıktaş Sava "Kırım Tatar, Kazan Tatar ve Başkurt Türkçelerinde -DAn Eki ile Yapılan Pekiştirme" başlıklı makalesinde +DAn ekinin pekiştirme işlevine değinmektedir. Eski Türkçede +DA ekinin hem bulunma hem de çıkma durumunu karşıladığı dikkate alındığında +DAn ekinin de + DA eki gibi pekiştirme işlevini yüklenmesi her iki ek arasındaki paralelliğin bir diğer kanıtı olsa gerektir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Işıktaş Sava, 2013: 163-173).

1. [K¹+DA K¹] Yapısındaki Veriler

aglak | *aglakta aglak* ‘ganz einzigartig || bütünüyle eşsiz’ HA 20; *aglax* ‘boş, ıssız yer’ Mayt.Tek 345

[Mayt.Tek/100:8-12] *teñri burkanka ... .. ötüntüler ayagka tegimlig teñrim aglakta aglak maytrılag yañı künnüñ yigin adrukın tip ... erdi ...* ‘Tanrı Burkan’a ... yalvardılar: Hürmete layık tanrım En yüksek olan Maytrı hakkındaki *yeni gün* piyesinin üstünlüğünü, müstesnalığını diye ... idi ...’

alp | *alpta alp* ‘sehr schwierig, überaus schwierig || çok zor, son derece güç’ HA 35; *alp* ‘kahraman; güç’ Mayt.Tek 347; *alpta alp* ‘sehr schwierig, überaus schwierig’ BT-XXXVII 911

[BT-XXXVII:4971-4974]: *anča ymä alpta alp ärmäz mü: burhanlarınñ nomlug savların äşidgäli tıñlagalı b[u]lmak: ‘Wie überaus schwer ist es doch, die dharmaworte der Buddhas hören₂ zu können!’*

amrak | *amrakta amrak* ‘sehr lieb || çok sevgili’ HA 43; *amrakta amrak* ‘sehr lieb’ BT-XXXVII 912

[BT-XXXVII:5972-5973]: **amrakta amrak ärmäz mü ärtiñ *maña** : ‘Bist du mir nicht sehr lieb gewesen?’

arig | *arigta arig* ‘sehr rein, überaus rein || tertemiz, çok temiz’ HA 61

[UVD.Uz:18-20] ... *tatyada inčä k(a)lti, oom [nizvan]ılarıg edäçi basdači, kamagta yeg aı mañal bolmiška, vişodaya vişodaya arigta arigka sama samanta-avabasa samarana, tägirmiläyü ... .. dilmiş tolpa [...]* ‘Namely [tadyathā]: “Om (i.e.) to the one, who became the utmost best mark of fame and happiness (Skt. *mañgala*) that conquers and suppresses the [kleśa]s” [and] to the one, who is cleaner than clean [viśodhaya viśodhaya]. [...] around [...] whole [...] [sama samanta-avabhāsa spharaṇa].’

artuk | *artokta artok* ‘(Glaube) sehr fest, sehr entschieden, sehr stark || (inanç) çok katı, çok kuvvetli, çok kararlı, çok güçlü’ HA 68; *artuk* ‘fazla, ziyade’ Mayt.Tek 353; *artokta artok* ‘(Glaube) sehr fest, sehr entschieden’ BT-XXXVII 919

[Mayt.Tek/33:12-15] ... *anıñ ara artukta artuk biş ajun tıñlıglar öze isig amrak köñüli turur ...* ‘Bu arada beş varlık şeklinde yaratıklar için **haddinden fazla** sıcak, müşfik duygular besler.’

avingu | *avinguta avingu* ‘äußerst erquickend, sehr vergnüglich, überaus herzerfrischend || son derece canlandırıcı, çok eğlenceli, son derece cana can katan’ HA 83; **tilingü** | *tilingü* erstrebenswert || özenmeye değer, elde etmeye değer HA 719

[Xua-X:48-51] ... *ol söğütlärdä taydın üzüksüz akar suv ögänlär avinyuta avinyu tilingütä tilingü* ‘o ağaçlar(ın altın)da kuzey yönünden kesintisiz akmakta olan çay ve derecikler (vardı), son derece ferahlatıcı, son derece iç açıcı (bir yerdi).’

ädgü | *ädgüdä ädgü ögli sakınçlıg* ‘sehr wohlwollend || çok lütufkâr’ HA 98; *ädgüdä ädgü ögli sakınçlıg* ‘sehr wohlwollend’ BT-XXXVII 926

[BT-XXXVII:[4735-4738] *isig [öz]lärin kolgalı m[...] şariputre arhant barmayuk ü[çün...]* [**ädgü/dä ädgü** ögli sakınçlıg] *bädük [orohitik] balık öz: ävintä tutyuk ärdim ...* ‘[Der Buddha sagte:] Weil, o *arhat* Śāriputra, [...] nicht gegangen war [...], um sein Leben zu erfliehen wurde ich [...] als sehr wohlwollender [*rohita*]-Fisch in seinem eigenen Habitat geboren.’

[SS.Zie:120-121] *tüzü töz üzä ädgüdä ädgü yegdä yegi baştınkı baştınkısin körzünlär* ‘They shall contemplate about the whole essence (nature) that it is the best, the most precious.’

ädrämliġ | *ädrämliġtä ädrämliġ* ‘sehr tugendhaft, extrem tugendhaft || çok faziletli’ HA 112

[Xua-VIII:826-829] ... **ädrämliġtä ädrämliġ** *bilgä kıltaçılar ol; üküštä üküš tnl(ı)ġlarıġ kim kamag ötgürü körtäçilär...* ‘Sie machen sehr viele Lebewesen **extrem tugendhaft** und weise, weil sie alle durchdringend erkennen.’

äsriñü | *äsriñütä äsriñü* ‘höchst vielfarbig, höchst vielfältig || çok renkli, çok çeşitli, rengârenk’ HA 124; *tüšröktä tüšrök* ‘überaus bunt || rengârenk’ HA 777

[Xua-X:1193-1197] *tüšrükte tüšrök* **əsriñüte esriñü** *bilge begler ögdi takşu[rđı]lar küniñe [tavra]kta tavra[k] yitlinmekin yitlindi* ‘Çok renkli âlim beyler övgü şiiiri dizdiler, günlerce çabucak yok oldular.’

eriniç | *eriniçtä eriniç* ‘sehr elend || çok yoksul’ HA 259, *iriniç* ‘sefil’ Mayt.Tek 396; **yarlıġ** | *y(a)rlıġda y(a)rlıġ* ‘überaus elend || yok yoksul’ HA 869, *yarlıġ* ‘sefil, perişan’ HA 869

[Mayt.Tek/16:4-6] ... *añ kininte .../[irin]çte iriniç yarlıġda yarlıġ* *men karı kul boltum...* ‘... en sonunda ... sefilin sefiliyim ben. İhtiyar bir kul oldum...’

ırak | *ırakta ırak* ‘sehr fern || çok uzak’ HA 290; *ırakta ırak* ‘sehr fern’ BT-XXXVII 972

[BT-XXXVII:8048-8051] : *t(ä)ñri burhanniñ ırakta ırak barmış ulug y(a)rlıġkançüçi köñülin ikinti ugrın yinçgädä yinçgä bi<l>miş ol t(ä)ñri burhanniñ ulug y(a)rlıġkançüçi köñüli* : ‘Durch das große Mitleid der göttlichen Buddhas, das weiter als weit reicht, ist das große Mitleid feiner als fein in zweifacher Hinsicht zu erkennen.’

kertü | *kertüdä kertü ärtöktäg töz* ‘die sehr wahre, so-seiende Wesenheit (Skt. *tathatā*) || çok doğru ve olduğu gibi olan öz (Skt. *tathatā*)’ HA 367; *kertüdä kertü bilgä bilig* ‘das sehr wahre Wissen || çok doğru bilgi’ HA 367; *kertüdä kertü töz* ‘die sehr wahre Grundlage || çok doğru temel’ HA 367; *kertütä kertü tözlüg* ‘auf dem sehr Wahren beruhend || çok doğruya dayalı’ HA 367

[AY.K:2034-2039] :: *çın kirtü töz birle yaraşı kirtünün kirtüsi kirtüde kirtü bilge bilig üze öñreki kut kolunmakları küçinte ötrü iki kırk ulug erenlerniñ b(e)lġüsiñe tükellig* ::

kop | *kopta kop* ‘zur Gänze, gänzlich || tamamen kopta kop ugrın in jeglicher Hinsicht || her bakımdan’ HA 392; *kopta kop* ‘zur Gänze’ BT-XXXVII 995

[BT-XXXVII:3269-3271] ... : *birök kopta kop amranmak törödin birtäm ketgäli umasar : adınlarıñ amrakın ywq[...q]’ ärsär ymä ätözin[tin]* ‘Wer es nicht vermag, dem Gesetz der Lüsternheit zur Gänze zu entgehen, der soll die Geliebte von anderen wenigstens [... von] sich [fernhalten...].’

kutlug | *kutlugda kutlug* ‘sehr charismatisch || çok karizmatik, çok bahtlı’ HA 431; *kutlug* ‘kutlu, bahtiyar’ Mayt.Tek 422; *kutlugda kutlug* ‘sehr charismatisch’ BT-XXXVII 1006

[Mayt.Tek/90:11-14] **kutlugda kutlug** *siz erür siz kim muntag türlüg ogullug erdnig on ay tüni karnınta kötürü tutduñuz siz...* ‘**Bahtiyarlar bahtiyârı** sizsiniz ki bunun gibi bir oğul cevherini on ayın gecesi kanınızda taşıdınız...’

[BT-XXXVII:7976-7977] : [...]/// *yegdä yeg kutlugda [kutlug ärür]*: ‘[Er ist ...] vorzüglicher als vorzüglich und [charismatischer] als charismatisch.’

täriñ | *täriñdä täriñ* ‘sehr tief || çok derin’ HA 702; *täriñdä takı täriñ* ‘sehr tief, überaus tief || çok derin, gayet derin’ HA 702; *täriñ* ‘tief’ BT-XXV 415, *täriñdä täriñ* ‘sehr tief’ BT-XXV 415

[BT-XXV:238-240] ... *bo kamag kuvraq kântü kântü köñüllärin yığa tutup särinmäklig bäk yarık kädip täriñdä täriñ nom kapıgıñña <kirü> yarlıkazunlar...* ‘(Die Mitglieder) dieser ganzen Gemeinde sollen ihren je eigenen Geist sammeln, den festen Panzer der

Geduld (*kṣānti*) anlegen und geruhen, in das sehr tiefe „Tor der Lehre“ (*dharmaparyāya*) einzutreten.’

[AY-VI/544-548] *ädgü ädgü uluğ äränlärniñ tözün(i)yä , uduñ s(ä)n bo täriñdä täriñ ’ıdoğ nom ärdini yörügin aç a yada keñürü nomlağalı yügdün s(ä)n* ‘Ey iyi, yüce beylerin soylusu bu derin anlamlı kutsal öğreti mücevherlerinin yorumlarını ayrıntısıyla açıklayarak vaaz edip topladın.’

tüşrük | *tüşröktä tüşrök* ‘überaus bunt || rengârenk’ HA 777

[Xua-X:1193-1197] **tüşrükte tüşrük** *esriñüte esriñü bilge begler ögdi takşu[rđı]lar küniñe [tavra]kta tavra[k] yitlinmekin yitlindi* “Çok renkli âlim beyler övgü şiiri dizdiler, günlerce çabucak yok oldular.”

üküş | *üküş* ‘viel(e), zahlreich(e), reichlich, üppig || çok, bir sürü, pek çok, bol; übermäßig (Äquivalent von Skt. *sāhasa*) || çok fazla, fazlasıyla, aşırı (Skt. *sāhasa*’nın eş değeri); ausführlich || uzun boylu, ayrıntılı; Mehrzahl, Menge, Vielzahl || çoğunluk, büyük sayı, kalabalık; das Viele || birçok (şey)’ HA 821

[Xua-VIII:826-829] ... *ädrämligtä ädrämlig bilgä kıltaçılar ol; üküştä üküş tnl(ı)glarıñ kim kamağ ötgürü körtäçilär...* ‘Sie machen **sehr viele** Lebewesen extrem tugendhaft und weise, weil sie alle durchdringend erkennen.’

yarlıg | *y(a)rılıgda y(a)rılıg* ‘überaus elend || yok yoksul’ HA 869, *yarlıg* ‘sefil, perişan’

[Mayt.Tek/16:4-6] ... *añ kininte ...-[irin]çte irinç yarlıgda yarlıg men karı kul boltum...* ‘... en sonunda ... sefilin sefiliyim ben. İhtiyar bir kul oldum...’

yavaz | *yavazta yavaz* ‘überaus schlecht || çok kötü, kötünün kötüsü’ HA 878, *yavaz* ‘kötü’ Mayt.Tek 506

[Mayt.Tek/8:49-52] ... *antag ok erser ... yavazta yavaz ol kişi titir ... kim muntag edgülig mayrı bodisvtag körgeli küsemeser ...* ‘Bu böyle ise, bu kadar iyi Mayrı bodhisattva’yı görmek istemeyen bir kimse **kötünün kötüsü** demektir.’

yeg | *yegdä yeg* ‘vorzüglicher als vorzüglich, ausgezeichnet || mükemmelden daha mükemmel, olağanüstü, fevkalade’ HA 884; *yig* ‘daha iyi’ Mayt.Tek 508; *yegdä yeg* ‘vorzüglicher als vorzüglich’ BT-XXXVII 110

[Mayt.Tek/19:26-32] ... *takı edgü toyın dıntar bolmışınızlar yigde yig boltı kişi etüzi bulmışınız yigde yig ne üçün tip tiser udumbar çeçek yüleşi alpta alp bolgulus burkanların yirtinçü ... bulur ...* ‘Ve iyi birer rahip olmanız **fevkaladedir**. İnsan olarak doğmanız(da) **fevkalade!** Neden? İncir ağacının *udumbara* (adlı) çiçeğini (bulmak nasıl zor ise), burkanları ile dünyada (buluşmak da öyle güçtür).’

[SS.Zie:120-121] *tüzü töz üzä ädgüdä ädgü yegdä yegi baştınkı baştınkısın körzünlär* ‘They shall contemplate about the whole essence (nature) that it is the best, the most precious.’

yinçgä | *yinçgädä yinçgä* ‘sehr fein, überaus subtil, überaus fein || çok ince, son derece ince, inceden de ince, ipince, incecik’ HA 903; *yinçgätä yinçgä köñül* ‘überaus subtiles Bewusstsein || inceden de ince bilinç’ HA 903; *yinçgädä yinçgä* ‘sehr fein’ BT-XXXVII 1115

[BT-XXXVII:8048-8051] : *t(ä)ñri burhannıñ ırakta irak barmış ulug y(a)rılıkançuçı köñülin ikinti ugrın yinçgädä yinçgä bi<l>miş ol t(ä)ñri burhannıñ ulug y(a)rılıkançuçı köñülü* : ‘Durch das große Mitleid der göttlichen Buddhas, das weiter als weit reicht, ist das große Mitleid feiner als fein in zweifacher Hinsicht zu erkennen.’

yook | *yookta yook* ‘sehr aufgetürmt || çok yığılmış’ HA 910

[AY.K 610-618] ... kim olarnıñ tapıgcıları [o]lmakları azu ymä yapa[la]r kötürgülär*, toglar pralar üzä öpin öpin kavzatıp ediztä ediz **yookta yook** inçä k(a)ltı bulıt yorımış tümän örlämiş täg bolup, on h[ä]rä yerdä tıktıtlar ...

2. [K¹⁺/HE/+kl+DA K¹⁺/HE/+kl] Yapısındaki Veriler

baş+DIn+kl | *başdıñkida baştıñki* ‘allererste(r, -s) || en birincisi’ HA 150; *baştıñkida baştıñki* ‘allererste(r, -s), aller- beste(r, -s) || hepsinin iyisi, en birincisi, en iyi’ HA 150; *baştıñkida baştıñki bölöklüg* ‘zur allerersten Klasse gehörig || en birinci sınıflı’ HA 150

[Üİ.Bar:125b/1-3] ... *kaltı körümke tegmişl(e)r öritip buldukta başdıñkita başdıñki bölöklüg nizvanil(a)rñıñ yöründekin kelmedük üdki başdıñkita başdıñki nizvanil(a)rta birgerü bululur iki öçmekl(e)r...* ‘Şöyle ki görüme değmişler, en baştaki bölüğün *kleša*’larının devasını, gelecek zamandaki en baştaki *kleša*’larda hasıl edip bulduklarında, iki sönme beraber bulunur.

adak+DA+kl | *adaktakıda adaktaki* ‘ganz am Ende gelegen || en sonda bulunan’ HA 7

3. [K¹+DA K¹] +IXg Yapısındaki Veriler

asag | *asagda asaglıg* ‘überaus nützlich || pek faydalı, son derece yararlı’ HA 72, *asag* ‘fayda, hizmet’ Mayt.Tek 353

[Mayt.Tek/22:10-13] ... *anın maña asaglıg ///-... işid anant men yime gaudami katunka asagda asaglıg erür men ne üçün tip tiser...* ‘... Bu yüzden bana hizmet ... işit, Ananda, ben gene kraliçe Gautamī’ye **çok hizmet ederim**. Neden derse...’

isin-mäk | *isinmäkdä isinmäklig köñül* ‘die übergroße Herzenswärme || sıcaktan da daha sıcak gönül, çok sıcak gönül’ HA 312

Sonuç

Bu makaledeki verilerden hareketle şu sonuçlara ulaşmak mümkündür. Üstüner, Karagöz ve Hatiboğlu’nun monografilerinde yer almayan +DA ekinin pekiştirme işlevi belirgindir. Bu sebeple bu tür monografilerde pekiştirme ekleri arasında yer almalıdır. +DA eki tekrarlı kelimelerin arasında kullanılmaktadır ve kelimeye daha çok «en üstünlük» anlamı katmaktadır. Eski Türkçeye ilgili Gabain, Erdal ve Şinasi Tekin’in çalışmalarında +DA ekinin pekiştirme işlevine değinilirken; Eraslan, Hacıeminoğlu, Ölmez, Şen ve Berbercan’da bu tür bir bilgi yer almamaktadır. +DA ekinin tekrarlı ifadelerin arasına girerken «en üstünlük» anlamı katması onun üst kategori olarak pekiştirme eki olduğunu göstermektedir. Nitekim +klñA ekinin küçültme, +rAk ekinin büyültme belirtmesi bu eklerin pekiştirme üst kategorisinde yer almasına engel değilse, +DA eki de bu şekilde değerlendirilmeli; gerek Eski Türkçe ile ilgili gramer çalışmalarında, gerekse pekiştirme içerikli monografilerde yer almalıdır.

Kısaltmalar

AY.K	Kaya 2021
AY-VI	Ayazlı 2012
BT-XXV	Wilkins 2007
BT-XXXVII	Wilkins 2016
ETG	Gabain 2007
EUTG	Eraslan 2012
HA	Wilkins 2021
Mayt.Tek	Tekin 2019

OTG	Erdal 2004
SS.Zie	Zieme 2021
UVD.Uz	Uzunkaya 2018
Üİ.Bar	Barutçu 1990
Xua-VIII	Röhrborn 1996
Xua-X	Tezcan 1975

Kaynakça

Ayazlı, Özlem (2012). *Altun Yaruk Sudur VI. Kitap Karşılaştırmalı Metin Yayını*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Barutçu, F. Sema (1990). *Sthiramati'nin Vasubandhu'nun Abhidharmakośaśāstra'sına Yazdığı Tefsirin ETü. Tercümesi. Abidarim Kınlıg Koşavarti Şastirtakı Çinkirtü Yörüglerning Kingürüsü'nden Üç İtigisizler. Giriş-Metin-Tercüme-Notlar-İndeks-XXX Levha*. Ankara: Tengrim Türklük Bilgisi Araştırmaları Dizisi: 1.

Berbercan, Mehmet Turgut (2018). *Eski Türk Filolojisine Giriş*. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.

Eraslan, Kemal (2012). *Eski Uygur Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Erdal, Marcel (2004). *A Grammar of Old Turkic*. Leiden-Boston: Brill.

Gabain, A. von (2007). *Eski Türkçenin Grameri*. (çev.: Mehmet Akalın). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Hatiboğlu, Vecihe (1973). *Pekiştirme ve Kuralları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Işıktaş Sava, Işıl (2013). "Kırım Tatar, Kazan Tatar ve Başkurt Türkçelerinde -DAn Eki ile Yapılan Pekiştirme". *Dil Araştırmaları*, 12: 163-173.

Karagöz, İlknur (2018). *Tarihî Türk Lehçelerinde Sıfat ve Zarflarda Pekiştirme ve Derecelendirme*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kaya, Ceval (2021). *Uygurca Altun Yaruk. Giriş, Metin ve Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ölmez, Mehmet (2017). *Köktürkçe ve Eski Uygurca Dersleri*. İstanbul: Kesit Yayınları.

Röhrborn, Klaus (1996). *Die alttürkische Xuanzang-Biographie VIII. Nach der Handschrift von Paris, Peking und St. Petersburg sowie nach dem Transkript von Annemarie v. Gabain*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.

Şen, Serkan (2015). *Eski Uygur Türkçesi Dersleri*. İstanbul: Kesit Yayınları.

Tekin, Şinasi (1992). "Eski Türkçe". *Türk Dünyası El Kitabı*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 69-119.

Tekin, Şinasi (2019). *Uygurca Metinler II-Maytrisimit-Burkancuların Mehdîsi Maitreya ile Buluşma- Uygurca İptidaî Bir Dram*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Tezcan, Semih (1975). *Eski Uygurca Hsüan Tsang Biyografisi X. Bölüm*. Yayımlanmamış Doçentlik Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.

Uzunkaya, Uğur (2018). A Fragment of Old Uyghur Uşñişavijayānāma-dhārañi from the Berlin Turfan Collection. *Erdem*, 75: 223-250.

Üstüner, Ahat (2003). *Türkçede Pekiştirme*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Basımevi.

Wilkins, Jens (2007). *Das Buch von der Sündentilgung Teil 1. Edition des alttürkisch-buddhistischen Kšanti Kilguluk Nom Bitig. Berliner Turfantexte XXV*. Turnhout: Brepols.

Wilkins, Jens (2016). *Buddhistische Erzählungen aus dem alten Zentralasien Edition der altuigurischen Daśakarmaphāvadānamālā. Berliner Turfantexte XXXVII*. Turnhout: Brepols.

Wilkins, Jens (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen, (Altuigurisch – Deutsch – Türkisch) / Eski Uygurcanın El Sözlüğü, (Eski Uygurca – Almanca – Türkçe)*. Göttingen: Akademie der Wissenschaften zu Göttingen.

Zieme, Peter (2021). The Old Uigur Translation of the Siddham Songs. *Chán Buddhism in Dūnhuáng and Beyond. A Study of Manuscripts, Texts, and Contexts in Memory of John R. McRae*. (Ed. Christoph Anderl ve Christian Wittern). Brill: Leiden - Boston, 143-193.